

Bedřich Reicin: zločincem i obětí

HANZLÍK, František. *Bez milosti a slitování: B. Reicin – fanatik rudého teroru*. Praha: Ostrov, 2010, 352 s. ISBN 978-80-86289-72-4.

RECENZE

Bedřich Reicin, fanatismus, teror! Nová kniha o významném činiteli československé armády a komunistické strany v sobě spojuje několik témat z okruhu nejnovějších politických a vojenských dějin, například protinacistický odboj v Sovětském svazu, nástup komunistů k moci a komunistická perzekuce, především mechanismus výroby monstrprocesů. Toto rozpětí činí knihu již a priori přitažlivou pro širokou řadu čtenářů a badatelů.

V životě Bedřich Reicina (1911-1952) se zrcadlí osudy mnohých, kteří svůj kariérní vzestup spojili s bezzásadovou a bezohlednou politikou Komunistické strany Československa. Bedřich Reicin se narodil v židovské rodině a tato skutečnost snad přispěla k tomu, že již jako mladík vyznával krajně levicové názory a ještě v relativně nízkém věku vstoupil do strany. Nacistické hrozbě unikl odchodem do Sovětského svazu. Tam se dostal do jednotky Ludvíka Svobody a počátkem roku 1945 byl postaven do čela nově ustaveného obranného zpravodajství, tj. kontrarozvědky. Tak začal jeho rychlý mocenský vzestup. Komunisté v čele s tímto ctižádostivcem úspěšně infiltrovali obranné zpravodajství a učinili z něj orgán, kterým fakticky kontrolovali armádu. V letech následujících po nástupu komunistů k moci dosáhl vrcholu své kariéry; stal se náměstkem ministra národní obrany, ale ve skutečnosti o většině záležitosti rozhodoval zcela sám. Dokonce aspiroval na nejvyšší nominální post v rezortu obrany, avšak roku 1950 se novým ministrem stal Stalinův chráněncem Alexej Čepička. Tento okamžik znamenal současně začátek konce jeho mocenského vzestupu – a možno říci i jeho života. Přestože se sám podílel na komunistické perzekuci a odhalování domnělých nepřátel režimu, soukolí politických procesů záhy semlelo i jeho a v prosinci roku 1952 byl v procesu s Rudolfem Slánským a jeho „spikleneckým centrem“ odsouzen k trestu smrti.

Nový titul historika Františka Hanzlíka je velmi vyrovnaně tematicky a chronologicky strukturován, zabývá se životem Bedřicha Reicina od narození až po popravu a zahrnuje i revize jeho procesu v padesátých a v šedesátých letech; největší pozornost je však pochopitelně věnována létům 1945 až 1952 (zhruba dvě třetiny publikace). Autor se meritorně soustředí na několik stěžejních okamžiků Reicinova života. K těm patří především otázka jeho dvojího zatčení gestapem a následného odchodu do Sovětského

svazu, jeho přiřazení ke Svobodově jednotce a účasti bitvy u Sokolova; ke každé kapitole přináší autor množství materiálu. Především epizoda z průběhu bitvy u Sokolova slouží k dokreslení Reicinova charakteru. Ten je popsán nejen jako člověk na jedné straně sadisticky krutý a současně zbabělý, ale i jako milující otec rodiny.

Po roce 1945 je nejvíce prostoru věnováno Reicinovu obrannému zpravodajství a tomu, jak jej dokázal využít pro zájmy strany, pochopitelně za užití nezákonných metod a častým překračováním pravomocí. Obranné zpravodajství jako takové bylo zavedeno do armády dle organizačního vzoru Rudé armády a stalo se úspěšným nástrojem její sovětizace.

V souvislosti s mocenským nástupem komunistické strany zabývá se autor vztahem jednotlivých jejich členů, kteří působili v armádě. Vedle Reicina je specifický zájem upřen na osobnost Jaroslava Procházky, mj. přednosty Hlavní správy výchovy a osvěty, se kterým měl Reicin blízký, i když konfliktní vztah, a Karla Vaše, mj. Reicinova podřízeného na vojenské kontrarozvědce. Mimoto věnuje autor pozornost řadě dalších příslušníků obranného zpravodajství (Bedřich Kopold, Richard Mysík aj.), a tomu, jak svým podílem přispěli k nastolení komunistické zvlá. Z této autorovy perspektivy lze na komunistickou infiltraci armády nahlížet jako na dobře organizované spiknutí s jasným a předem daným cílem. Kromě kontrarozvědné činnosti bylo hlavní aktivitou obranného zpravodajství získávat kompromitující materiály – je zajímavé, ale symptomatické, že tato činnost pokračovala i po roce 1948 (mj. i proti ministru Svobodovi). Bezprostředně po únoru 1948 prováděly orgány obranného zpravodajství čistku v armádě; jeho úloha byla analogická akčním výborům Národní fronty, které prováděly čistku v civilním sektoru. Je jenom na škodu, že této kapitole a úloze Bedřicha Reicina věnuje sám autor pouze dvě strany. V tomto směru nebyl potenciál, jak jej představuje osoba Bedřicha Reicina, využít beze zbytku. Naopak mnohem více prostoru je věnováno činnosti kontrarozvědky v souvislosti s poúnorovou perzekucí důstojnického sboru. Od počátku roku 1949 rozhodovala kontrarozvědka o tom, kteří důstojníci budou umístěni do táborů nucených prací. Specifický zájem je upřen na perzekuci zpravodajských důstojníků generála Moravce a na proces s generálem Píkou. Autor nechává čtenáře nakouknout do činnosti kontrarozvědky, která velmi často využívala ve svých metodách techniku provokací, a to i mimo armádní struktury.

Důsledně, i když často nesystematicky (nejednou není explicitně uvedena chronologie), je rozpracováno téma věnující se mocenským poměrům na ministerstvu národní obrany. Na několika místech je analyzován způsob, jakým Reicin kontroloval své podřízené. Přitom úspěšně využíval osobních vazeb a přetěžování podřízených často nesmyslnou a náročnou prací. Tomu napomáhal i nedůsledný a laxní postup ministra Svobody a Reicinovy specifické vazby jak na nejužší vedení strany, tak na Moskvu, např. na vojenského ataše v Praze generála Sizova. Na základě analýzy pramenů dochází autor k závěru, že vliv ministra Svobody byl v průběhu let stále menší. Vůči tomu naopak mocensky posiloval Bedřich Reicin. Vzhledem ke skutečnosti, že po roce 1948 fakticky ovládal druhé a páté oddělení (rozvědka a kontrarozvědka) hlavního štábu a kádrový odbor ministerstva národní obrany a sám zastával funkci náměstka ministra národní obrany, stal se doslova nekontrolovatelný. Autor vykresluje situaci na ministerstvu, na kterém se Ludvík Svoboda, ač nominálně v čele, dostával do izolace. I v záležitosti odchodu Svobody z ministerstva se zřejmě projevil mocenský tandem Bedřich Reicin a Jaroslav Procházka.

Obzvláštní zřetel je upřen i na otázku, proč se novým ministrem národní obrany nakonec nestal Reicin. Sám autor vychází v zásadě ze dvou skutečností. Tou první je záležitost důvěry. V roce 1949 totiž československá rozvědka ztratila v Německu právě ty agenty, o nichž byl Reicin informován. Druhá má charakter spíše politický. Reicin se totiž podílel na vojenské pomoci Izraeli, což se po změně politiky sovětského bloku vůči této zemi stalo spíše přitěžující okolností. V následujících kapitolách jsou zevrubně a srozumitelně osvětleny skutečnosti, které vedly v únoru 1951 k jeho zatčení, především vazby na dříve uvězněného brněnského tajemníka Otto Šlinga, a konečně k zinscenování politického monstrprocesu. Sám Reicin však byl pouze jedním z řady těch, kteří byli obviněni z protistátní činnosti. Kromě samotného Slánského doplatili na styky s ním desítky spolupracovníků, mezi jinými i generál Josef Musil, Reicinův nástupce na kontrarozvědce, nebo výše zmíněný Karel Vaš. Při této příležitosti vyšlo najevo, do jaké míry byla kontrarozvědka zkorumpovanou složkou a jak sama uplácela vojenské a stranické úředníky.

Autor prokázal svou akribii v záležitostech osvětlení mechanismu moci a dokazuje, že se s přehledem vyzná v předivu mocenských intrik a ve velmi komplikovaném vztahu řady osob. Lze jenom politovat, že kniha neobsahuje jmenný rejstřík; vzhledem ke značnému počtu aktérů a k jejich vzájemné provázanosti se nejedná pouze o formální nedostatek.

Nová kniha však přestává být ryze biografii, ale vrhá nové světlo i na témata vzdálenější. Tímto titulem František Hanzlík výrazně rozvinul svůj badatelský záměr, který již před několika lety upřel na historii obranného zpravodajství. Z jeho starších publikací, které se zabývaly tímto tématem, je pro úplnost vhodné zmínit alespoň monografie „Sluha dvou pánů“ (spoluautorství s Janem Pospíšilem a Jaroslavem Pospíšilem, 1999), „Soumrak demokracie“ (spoluautorství s Jaroslavem Pospíšilem, 2000) anebo „Armáda v zápase o politickou moc v letech 1945-1948“ (spoluautorství s Václavem Vondráškem, 2006).

Navzdory těmto kladům lze v publikaci objevit několik problematických míst. Velmi sporná je kapitola týkající se únorových událostí roku 1948. V ní se sice na několika místech deklaruje, že Bedřich Reicin byl jedním z významných aktérů komunistického převratu, současně však tomuto tvrzení chybí opora ve faktech. Dle autorem uvedených skutečností by bylo vhodnější interpretovat události tak, že před zmíněným únorem Reicin sice zajistil kontrolu nad armádou a získal množství kompromitujícího materiálu na protivníky komunistů, během samotného převratu však jaksi ustoupil do pozadí. Znovu se na scénu dostává až v souvislosti s pounorovými čistkami. Určité rozpaky pak vzbuzuje závěr, neboť autor v něm ztrácí ze zřetele osobnost Bedřicha Reicina, a směřuje k relativně vzdálenému tématu z československých dějin. Tato neschopnost držet tematickou linii je charakteristická pro celou knihu. Autor se na několika místech evidentně nechává strhnout svými dřívějšími koncepcemi. Nejmarkantněji se to projevuje v těch částech knihy, které vycházejí z výpovědi Reicinova spolupracovníka Karla Vaše (např. str. 104). V tomto odbíhání, často formou sdělování všeobecně známých skutečností, si však autor (nutno dodat, že zbytečně) otevírá prostor pro faktografické chyby (schůze vlády 10. ledna 1946 na str. 175, interpretace vztahu politických stran k počátku roku 1947 na str. 197 aj.) a překlepy („Beria“ místo „Berija“, „Gottwald“ místo „Gottwald“ – dokonce v podnadpisu na str. 260). Ty by bylo možno ignorovat za předpokladu, že by se neopakovaly. Stejně tak se na několika místech opakují takřka

doslovně některé věty (např. odstavec na str. 116 a 117, opakování téhož na str. 125 a 155 aj.). Jedná se sice vesměs o maličkosti, ale úhrnně poukazují na skutečnost, že text mohl být důsledněji revidován.

Problematické je i nadbytečné vynášení hodnotových soudů, například opakovaným zdůrazňováním nevinu perzekuovaných osob, nezákonnosti překračování pravomocí ze strany kontrarozvědky atp. To dohromady přetěžuje již tak faktograficky velmi náročný text. Nicméně sám autor v úvodu biografie uvádí, že jeho záměrem je zasadit život Bedřicha Reicina do širšího rámce.

Navzdory uvedeným výhradám lze říct, že tohoto cíle bylo dosaženo. Atmosféru doby navíc zprostředkovává velmi bohatý obrazový doprovod (formou černobílých reprodukcí v textu), který obsahuje nejen fotografie tehdejších aktérů, ale současně též písemné dokumenty. Avšak jistá neuměřenost je příčinou další komplikace.

Často redundantní a nesystematické otiskování mnoha archivních materiálů působí na přehlednost publikace rušivě (i při pomnutí estetické stránky). Určitě by bylo vhodné zvážit nutnost jejich otištění ve výsledném rozsahu a dále v některých případech jednotlivé dokumenty zkompletovat, neboť působí dojmem torza (např. na str. 130 a 131, a znova na str. 166 a 167). Nejcitelněji se to projevuje u těch, které končí uprostřed sdělení (mj. na str. 16). U důležitějších dokumentů, se zřejmou fixní vazbou na text, by bylo možno doporučit jejich zpřístupnění formou editace (např. na str. 36 a 37).

V rámci heuristiky využil autor většinu dostupných materiálů především tří institucí: Národního archivu, Vojenského historického archivu a Archivu bezpečnostních složek. Co se týká fondů první zmíněné instituce, velmi vydatně čerpal z materiálů rehabilitačních komisí, které mezi léty 1955 až 1969 revidovaly politické procesy (fondy Komise I, II a Pillerova komise). Tento postup zásadně ovlivnil metodu práce, neboť autor často pojednává o Reicinově působení z retrospektivní perspektivy. Zde si však lze položit autorem nereflektovanou noetickou otázku, totiž do jaké míry lze na základě výpovědí z let 1955 až 1969 rekonstruovat období let 1945 až 1952.

Poněkud problematicky působí absence materiálů z provenience komunistické strany. Vyjma okrajových odkazů na fond Zahraniční vedení KSČ v Moskvě zcela chybí jejich excerptce. Vzhledem k blízkým vazbám Reicina na nejužší vedení strany se jedná o pomnutí zásadního významu. Bedřich Reicin se totiž, jak sám autor několikrát zmiňuje, již z období před rokem 1945 osobně stýkal mj. s Klementem Gottwaldem a s Rudolfem Slánským. Tyto materiály jistě mohly přinést několik nových postřehů. Lze se domnívat, že i na záležitost „nenastoupení“ Bedřicha Reicina do čela rezortu obrany. Kromě fondů výše zmíněných komisí vychází autor především z materiálů institucí a orgánů bezpečnostního a vojenského charakteru. Z fondů Vojenského ústředního archivu se jedná především o fondy Ministerstva národní obrany, Hlavní správy výchovy a osvěty nebo o Vojenskou kancelář prezidenta republiky; z fondů Archivu bezpečnostních složek zejména o fond Vyšetřovací spisy, Zvláštní vyšetřovací spisy, 302 (Hlavní správa Vojenské kontrarozvědky) a 310 (Velitelství Státní bezpečnosti). V neposlední řadě nutno zmínit i osobní svědectví osob blízkých Reicinovi; velmi vydatně jsou využívány vzpomínky Václava Kruntoráda, Reicinova osobního šoféra. Stejně tak, jak lze vyzvednout schopnost systematicky zpracovat ohromné množství archivních materiálů, lze vytknout i nedostatky v práci s odbornou literaturou a tištěnými prameny. Vyjma několika formálních nedostatků (viz str. 346 a 347) je zvláště výrazná především absence některých důležitých titulů, za všechny jmenujme alespoň studie věnované

přímo B. Reicinovi [1] Taktéž dnes již značně rozsáhlá literatura o politických procesech po roce 1948 je zastoupena fakticky pouze jedním titulem Karla Kaplana. [2] Vztah autora k odborné literatuře demonstruje i chybějící odkaz na jeho starší práce, zejména časopiseckou studii z roku 2008. [3] V tomto směru samozřejmě nelze jednoznačně rozhodnout, je-li na vině spíše autor, nebo limity ze strany nakladatelství; částečnou odpověď však nabízí poukaz na relativně rozsáhlý a důkladný poznámkový aparát.

Tyto výtky by však neměly snižovat přínos nové práce Františka Hanzlíka, jejíž síla spočívá právě ve schopnosti zkombinovat množství archivních dokumentů ve smysluplný obraz z československé historie. Získané informace slouží k pochopení mechanismu moci, ve kterém, jak autor svou monografií dokazuje, má i malý detail svůj význam.

Kvantum materiálu, které dokázal autor využít, je už tak samo o sobě ohromné. Tato skutečnost je nadto umocněna aktuálností a atraktivností daného tématu.

Z tohoto důvodu se jedná o práci nejen přínosnou, ale současně i o práci čtivou. Vzhledem k funkci obranného zpravodajství při nástupu komunistické strany k moci platí skutečnost, kterou proslulý rezezanční anglický filozof shrnul do výroku, totiž, že „vědění představuje moc“.

Mgr. Aleš Binar

Poznámky:

- [1] BÍLEK, Jiří. Bedřich Reicin – iniciátor i oběť. In PERNES Jiří, FOITZIK Jan (edd.). *Politické procesy v Československu po roce 1945 a „případ Slánský“*. Brno: Prius-Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2005, s. 320-331. ISBN 80-7285-053-9; LICHNOVSKÝ Milan. Bedřich Reicin a československá armáda (1948-1952). In *Historie a vojenství*, 44, č. 6 (1995), s. 81-117. ISSN 0018-2583.
- [2] KAPLAN, Karel. *StB o sobě: Výpověď vyšetřovatele Bohumila Doubka*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, 2002. ISBN 80-902885-9-6. Zmínit lze též práci: týž. *Nekrvavá revoluce*. Praha: Mladá fronta, 1993, s. 239-365. ISBN 80-204-0145-8.
- [3] HANZLÍK, František. O „bílých místech“ v životě Bedřicha Reicina. In *Soudobé dějiny*, 15, č. 1 (2008), s. 22-61. ISSN 1210-7050.